

Marinka Melinda

A magyarság megjelenítése egy kárpátaljai földműves katonaköltészetében¹

Tanulmányomban egy Kárpátaljáról származó népi verselő, Katkó Ferenc kéziratos iratgyűjteményében talált emlékversek részleges feldolgozására teszek kísérletet, különös hangsúlyt fektetve az alkotásokon keresztül megrajzolt háborús emlékképek és a katonasors ábrázolásokban megjelenő magyarságtudat kifejezésére. Vizsgálódásom irányvonalát a személyes, lokális és kollektív identifikáció meghatározása és az individuuum közösségi szerepvállalása adta. A nemzeti, etnikai azonosulás és az identitás reprezentálása ugyanis elsődleges kérdés mindenki életében, de kiemelt hangsúlyt kap, amikor egy háborús időszakot megélve az egyén a fennálló kiélezett társadalmi és szociális helyzetben hovatartozásáról kénytelen dönthetnek. Az etnikai/nemzeti azonosulásról békeidőben az emberek maguk döntenek, de egy-egy veszélyeztetett társadalmi helyzetben, például az etnikai megtorlásoktól való félelem időszakában, a nemzeti azonosulás módosítása az életben maradás elsődleges feltételévé válhat. Kialakul egy olyan élethelyzet, melyben az egyének és közösségek sem tudják, hogy miként vállalják és nyilvánítsák ki identifikációjukat és kialakul egy olyan szituáció, amelyben nem is merik hovatartozásukat nyíltan vállalni. „Az idegen etnikummal, nagyhatalmakkal való szembenállás a háborúk idején felfokozott érzelmi, politikai formákban tükröződik.” (Krizsa 1991: 284) Ezekben a helyzetekben a folklór alkotások az összetartozás érzésének kifejezésében segítenek. Wolfgang Kaschuba szerint az egyedi kézirat, nyelv és stílus az, amelyen keresztül megismerhetővé válik a kulturális identitás. Ehhez azonban szükséges az úgynevezett nyílt terek biztosítása, mely a mozgás, a találkozás, a közös étkezések, vásárlások és demonstrációk révén valósul meg.² A közösségi alkalmak mellett nyílt

¹ A szerző kutatását támogatta az MTA-DE Néprajzi Kutatócsoportja és az OTKA AT 49349 számú pályázata. A tanulmányban feldolgozott versek közlése szöveghű.

² <http://www.tu-cottbus.de/Theo/wolke/deu/Themen/031/Kaschuba/kaschuba.htm> (A letöltés ideje: 2008. július 24.)

reprezentációs tér lehet a papír is, melyre az egyedi kézirat kerül, hiszen a népi írók saját nyelvezetükkel közösségükről, közösségüknek írnak. „A versíró tulajdonképpen ugyanazon a kultúrfokon él és ugyanazon kultúrközösség tagja. A versírással nem szakad ki a közösség kultúrájából, s mindaddig nem is szakadhat ki, míg kultúrája azonos, és míg műveltsége minőségi változással át nem csap egy más szellemi szintbe.” (Ujváry 1960: 128)

Amikor egy kéziratot anyag feldolgozásához kezdünk, akkor nem csak azt az individuumot vizsgálhatjuk, akitől származik az írás, hanem képet kaphatunk saját társadalmi közegéről. Mivel egy-egy egyéniség nemcsak saját szubjektumát reprezentálja, hanem közössége kognitív értékeit is hordozza. Éppen ezért egy részről a néprajzi egyéniségvizsgálat módszerével igyekszem vázolni a kárpátaljai magyarság háborús időszakban megélt társadalmi helyzetét. Körüljáróm a közösség és az egyén kontaktusának működését és ebben a kapcsolatban a népi írásbeliség jelentőségét, mint az identifikáció egyik reprezentációs eszközét. Más részről a feldolgozás során nélkülözhetetlen a részleges szövegtani, irodalmi verselemzés, hiszen abban a pillanatban, amikor egy nem szépíró írja le emlékeit ahelyett, hogy az élőbeszédben formálná meg, „irodalmi mintákat” követ. (Szilágyi 2001: 38)

Érdeklődésem a kárpátaljai magyarság iránt ennek az iratgyűjteménynek a feldolgozásával indult, éppen ebből kifolyólag a téma sokrétűsége és a kézirat terjedelme igényli a későbbi teljes feldolgozást. Ez a tanulmány így, mint előtanulmány a kézirat egy markánsan megjelenő tematikáját, a magyarságtudatot és a nemzeti lojalitást veszi górcső alá. A téma jelentőségét fokozza, hogy a kárpátaljai magyarság léthelyzete következtében a magyar nemzeti azonosulás és a gyökerek keresése mind a mai napig kiemelt kérdéskör. Ezt példázza az iratgyűjtemény hozzám kerülése is. Egy ma már Debrecenben élő botfalvai származású fiatal férfitől³ kaptam jó néhány évvel ezelőtt, aki megtudván, hogy néprajzkutató vagyok úgy vélte, hogy a kézirat adattárba kerülve és publikálva méltóbb helyre talál, mint ahol volt, otthonuk padlásán. Ez azért is érdekes, mert ezzel párhuzamosan ő maga is elkezdett érdeklődni távoli rokona, Katkó Ferenc élete és munkássága iránt. Ezzel ő maga vált információhordozóvá és egyben autodidakta kutatóvá, hiszen igyekezett az iratokról minél többet megtudni. Az adatközlőm gyűjtéséből származó információk és a kézirat alapján rekonstruálom tehát Katkó Ferenc életét és identifikációs kötődéseit. Katkó munkáin keresztül képet

³ A továbbiakban adatközlőm monogramjával (Á.Cs.) hivatkozok beszámolóira.

kapunk a kárpátaljai magyarság nemzeti lojalitásról is, hiszen alkotásai-
ban, mint általában az egyéb népköltészeti alkotásokban is, a nemzeti, népi
karakter kifejezésre kerül (Faragó 1996: 123). A tanulmány során választ
keresek arra, hogy milyen költői eszközzel élve ír magyarságáról, milyen
indíttatásból és milyen normához viszonyulva alkotta meg írásait, milyen
„vizuális kóddal” (Keszeg 1998: 622) jeleníti meg a küzdelemre kényszerülő
magyarság sorsát, miként és milyen eszközökkel válik az írásbeliség az ér-
zelmek intenzív kifejezőeszközévé és milyen funkciója volt költészetének a
faluközösségben.

Amit Katkó Ferencről tudunk

Katkó Ferenc, kárpátaljai földműves 1875-ben született az Ungvári járás-
ban lévő Szúrtén, de élete utolsó éveit egy közeli faluban, Botfalván töltötte.
Katkó Ferenc születési dátumára, születési helyére és felekezeti hovatarto-
zására egyik versének végén találtam. *Katkó bácsi, egy öreg magvető, a fel-
vidéki Kárpátalján – Botfalván. Születtem 1872. szept. 2-án, Ung-megye,
Szúrte községben, vallásom ref.* Ezzel ugyan ellentmondásos síremlékének
felirata, mely szerint 1866-ban született és 1949-ben halt meg. A születés
dátumának különbözősége felveti a gondolatot, hogy ennek oka lehetett
vagy az egyszerű dátumkeveredés, vagy a Kárpátalján végbemenő határren-
dezések, vagy a hivatali váltásokkal járó okirat-megsemmisülések. Paraszt-
költőnk életmódját és iskolázottságát versbe foglalt ars poétikája ábrázolja,
melyet szintén kéziratgyűjteményében találtam meg (1. sz. melléklet).

Katkó Ferenc felesége, Filip Erzsébet (1879–1953), informátorom déd-
nagyanyjának a testvére volt. Mivel gyermekük nem született adatközlőm
nagyapját vették magukhoz, *hogy legyen, ki gazdálkodik, ha ők már öre-
gek, s később majd örökölje a házat, meg a gazdaságot. Ez így is történt, mi
(az-az nagyapám) megkaptuk a fent említett javakat. Azóta már persze a
régi parasztházat leromboltuk, a régi dolgoknak nem sok nyoma maradt.
A koffere még meg van, amellyel Amerikában volt.* (Á.Cs.) Katkó Ferenc az
első világháború után több alkalommal járt Amerikában, ahol egy szénbá-
nyában dolgozott. Erről árulkodnak az emlékiratban fennmaradt, 1924-ből
származó levelek. A végleges hazatérés dátumára nincs adat, de az bizonyos,
hogy élete utolsó éveiben Botfalvát csak egy alkalommal hagyta el. A szlo-
vák államfennhatóság alatti időszakban ugyanis 2-3 napra bebörtönözték a
helyi lapokban közölt költeményei miatt, és az addig született irományokat

elkobozták. Ennek következtében az általam feldolgozott emlékirat anyaga feltételezhetően egy töredék, amely zömében Katkó utolsó 10 évének alkotásai közül való. A versek dátumozásából arra következtethetünk, hogy az Amerikában töltött időszak kivételével ez az említett utolsó pár év lehetett írásbeliségének legtermékenyebb korszaka. Az elmondás szerint azokban az időkben, amikor nem volt a településen prédikátor, átvette annak szerepét. A gyűjteményben talált prédikációs szövegrészek a szónoki feladatkör funkcionális betöltéséről adnak tanúbizonyságot. Ennek következtében feltételezhető, hogy nem csak a helyi lapokban közzétett írások révén igyekezett alkotásait közösségével megismertetni,⁴ hanem az előre megírt felszólalások és felolvasások folyamán is.

Az emlékezet szerint életének egyik legkiemelkedőbb pontja volt, amikor Horthy Miklósnak írt verses levelére választ kapott, melyet bekereteztetett és élete végéig háza egyik falán tartott.⁵ Az elmondás alapján az derült ki, hogy még a rokonok is kételkednek a levelet illetően, hiszen halála óta a levéllel senki sem találkozott. (Á.Cs.)

Katkó Ferenc töredékes iratgyűjteménye

A megmaradt iratgyűjtemény magában foglal 7 levelet, melyek között van Katkó Ferenc említett, Amerikából küldött 3 levele. Ezen kívül egy férfi rokontól származó „Kelt levele...” -t találunk, melyet Makeefkából, a munkatáborból adott fel. Ezekből részletekben képet kapunk a helybeliek és a távollévők élethelyzetéről. A verses levelek közül három egy bizonyos szerkesztőségnek íródott. Ezekből az egyik egy konkrét születésnapra írt köszöntőt tartalmaz, kettő pedig a szerkesztőség munkatársainak szánt verses levél, amelyben önmagához mérten a tanult szerkesztőket méltatja és költeményeinek publikálási igényéről ad számot.

A kéziratban találunk még 4 versbe szedett prédikációt, melyek Botfalva református hitközségének társadalmi jellemzőit vetítik elénk. Ebből az egyik külön tematika nélkül általánosan szól a vallásról és a hitbuzgalomról, egy

⁴ A versek és köszöntők folyóiratokban történő közlésére utal a gyűjtemény *Hodza Milán Elnök úrnak 60 éves születés napjára* című alkotása is, amelyet 1938. február 18-án írt egy *Tekintetes szerkesztő úrnak Becess lapjába*.

⁵ A berámázott levelek, köszöntők és képeslapok közszemlére tétele a lakóterekben több helyről ismert (Keszeg 1999: 6).

másik párhuzamot von a háborús léthelyzet és a gazdálkodó nép élete között, a harmadik a nagyszelmeci református templom ünnepének köszöntő prédikációja, ezen kívül találunk még egy prédikációt, melyet a Szent János apostol tiszteletére szentelt botfalvai templom ünnepére írt.

Az emlékirat versbe foglalt köszöntői névnap, keresztelőre vagy esküvőre írott, esetleg távollról hazaérkezett személyeknek szánt beszédek vázlatai. Ezekből kettő az újonnan megválasztott lelkésznek, az egyik egy újszülött édesanyjának, egy másik pedig valamely távoli rokon lakodalmi köszöntője. Ezek rendre sajátos kontextusban, különféle élettérben jelennek meg és mind „olyan tárgyiasult szövegek, emlékszövegek, amelyek az emlékezési igényt elégítik ki.” (Keszeg 2004: 401)

Ezeken kívül említésre méltók még a Sztálinnak és Horthy Miklósnak címzett verses levelek és üdvözlő beszédek, melyek mellett még 20 különböző témát feldolgozó vers található. Ezekből 10 költemény szöveghűen vagy kisebb módosítással átmásolt változatban jelenik meg.

A kézirat nagy részét tintával, kisebb hányadát ceruzával írta. Papír hiányában több költemény került szétnyitott borítékoknak, banki bizonylatoknak és adófükönyvi értesítőknek a hátoldalára. Társadalomnéprajzi szempontból ezekből megtudhatjuk, hogy milyen adóterhek viselték a falu közösségét és elsősorban Katkóékat. Továbbá papírfecnikre, kitépelt füzetlapokra, naptárlapokra, szlovák és német nyelvű hivatalos okiratok és egyoldalas újságlapok hátoldalára kerültek az írások. A gyűjteményből kiemelendő még két kisebb füzet, melyek közül az egyik 1948-ban írt verseket tartalmaz. Tagolatlanul, fejjel lefele, felváltva, hol tintával, hol ceruzával írva, sok esetben pedig cím nélkül. A másik füzet érdekessége, hogy a versek mellett Katkó Ferenc kommunális kiadásainak dátummal ellátott jegyzékét is megtalálhatjuk, melyekből használati cikkeik és élelmiszereik sora is kiderül. Mindkét füzetben a már korábban említett alkotások varrácói jelennek meg. Katkó Ferenc alacsony iskolázottsága szókészletében és a központosítás bizonytalan, sok esetben téves alkalmazásában manifesztálódik, olykor verseinek külön színezetett adva. Így több varriáns megalkotásánál csak az interpunkción módosított. Ritkább esetben néhány szót cserél ki, vagy egész mondatokat. Egyes versrészek töredékesek, némelyek cím nélküliek és több előtt a „*Próba*” felirat látható, amely feltételezhetővé teszi, hogy a többször ismétlődő és kismértékben variálódó alkotások egy végleges vers vázlatai lehettek. De ebben az esetben azt a tényt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a tollat ragadó verselők sok esetben szívesen éltek át újra emlékeiket és előszeretettel idézik fel az élményeket, melyek

a másolás technikájával valósítanak meg. Ezért találkozhatunk olyan esettel is, amikor egy-egy kéziratos gyűjteményben egy költeménynek több teljesen átmásolt vagy töredékes változatban, esetleg némiképp módosított formában átfirt változatát is megtaláljuk (Keszeg 1998: 608).

A költeményeken keresztül képet kapunk Katkó Ferenc személyiségéről, egyéniségéről. Öntudatosságát, lokálpatriotizmusát és költészetére való büszkeségét több helyen kifejezi a versek címe mellé írott aláírással és datálással, ezen kívül a versek végére tett öndefiniálással. „A kézírás már maga identifikáló karakterrel rendelkezik. Ezt hitelesíti, fokozza a név, a monogram, az aláírás.” (Keszeg 1998: 626) Önmagát a kéziratban többféleképpen jelöli: *Katkó bácsi, egy öreg magvető; Katkó bácsi, egy öreg csalódott; Egy öreg figyelő; Katkó bácsi, Süket füleket kérek; Katkó bácsi a Kárpát alján.*

Költeményeiben az egyéni alkotás mellett több esetben találkozhatunk különböző költőktől való átvétellel, áthallásokkal, parafrázisokkal. Ilyen például a Petőfi költészetéből vett *Talpra hát bajtársak* kifejezése is (5. sz. melléklet). Ujváry Zoltán népszokás és népköltészeti kutatásai nyomán megállapította, hogy a dallá vált Petőfi-verseket és Petőfi egyéb költészeti alkotásait is megtalálhatjuk számos népi verselő kéziratos könyvének intertextusaként (Ujváry 1980: 539). Ezzel kapcsolatban Keszeg Vilmos megemlíti, hogy a népi versekben különböző szövegklisék dominálnak, melyek lehetővé teszik az ilyen költők számára már feldolgozott irodalmi témák újraverselését (Keszeg 1999: 18). Emellett gyakori a magyar Himnusz egyes részeinek frazeológiája is, szólások vagy közmondások szövegbe ékelése, allúziója és a biblikus elemek alkalmazása. Az írás Katkó számára egyfajta önkifejező forma, amelyben pacifista nézeteit vallja meg, önmaga és közössége számára. Jó keresztényként várja az örökbékét, keresi a bűnöket és megbocsát költeményeiben, mellyel egyfajta vallási és társadalmi kritikát is ad.

Az emlékanyag feldolgozása kapcsán kiderült, hogy a fennmaradt hagyatéka csak a harmadát képezheti a korábban meglévő gyűjteménynek, amelyek az évek során megsemmisültek. A megőrzött írásoknak azonban több mint a fele elsősorban a háború emlékeit őrzik, amelyen keresztül megismerhetjük Katkó Ferenc és társadalmi közege negatív életérzését és a kisebbségbe került magyarság elnyomását, a lokális történelmet, amely szemük előtt íródott. A két világháború és a trianoni határátrendeződések okozta hányattatott magyar sors fájdalma érezhető ki ugyanis a háborúról szóló verseiből. Az esetek többségében a verses formát alkalmazva ír saját és közössége fájdmáról.

A magyarság, a háború és a katonasors Katkó költeményeiben

A kárpátaljai magyarság háborús emlékeit és a történelmi események okozta negatív élményt számos szerző tollából ismerhetjük.⁶ A világháborúk historikus tényanyagainak vázolója mellett több népi írásos forrás és népi elbeszélés feldolgozása került kiadásra.⁷ A rendszerváltást követő időszakban pedig egyre többen merték vállalni háborús élményeik szóbeli közlését vagy írásos emlékeik közreadását. Tábori levelek, naplórészletek és különféle prózai alkotások adták a tudományos munkák alapjait. Ezek témája elsősorban a háború, a hadifogság, a málenkij robot, a kényszermunka, mely „a kárpátaljai magyarság XX. századi történelmének legmeggrázóbb, legfájóbb időszaka...” (Punykó 1993: 9). Az átélt trauma több, az írás- és olvasásban alapműveltségű szinten álló, de mégis önmaga képzésére törekvő paraszti származású közembert készített élményeik lejegyzésére. Ezek az alkotások magukon hordozzák a magyarság által elszenvedett meghurcoltatások nyomait, amely igazolja a folklór jelentőségét a társadalmi, ideológiai és kulturális lenyomatok leképezésében (Küllös 2006: 80).

Katkó katonaköltészetében találhatunk a berukkolásról, a háború konkrét eseményeiről és a hazaérkező hősökről szóló alkotásokat. Ezen kívül megismerhetünk fogságba esettekről és a háborús áldozatokról szóló történeteket is. A gyűjteményből közlésre kerülő verseket tartalmi szempont alapján válogattam, sorrendjüket pedig a költemények dinamizmusa adta, melyben jól látható népi verselőnk saját élethelyzetéről és a magyarságról alkotott viszonyrendszere.

Az *Egy tömeg sírkereszt* (2. sz. melléklet) már a címében is utal a vers mondanivalójára, hiszen egyértelműen háborús kép a tömegsír és a halált, az elmúlást kifejező sírkereszt. Ezzel a költői képszerűséggel érzékeln akarja, hogy milyen véget érhetett egy-egy katona sorsa. Ezt erősíti a megszemélyesítés, melyben ábrázolja a harctéri katonák élethelyzetét. Képet kapunk a katonák szenvedéseiről, megtudhatjuk, hogy éhezésre kényszerültek a harc és a fogság alatt, melynek következtében a fizikailag legyengült katonákat halálra ítélték. Azokat a hős katonákat, akik számára a magyarság megtestesítői. Katkó Ferenc átérezvén ezeknek az embereknek a hányattatásait,

⁶ A teljesség igénye nélkül: Dupka György 1993, Környeiné Gaál Edit 1985, 1997.

⁷ Ilyen például Ujváry Zoltán 1980-ban megjelent *Népszokás és népköltészet* című kötetének *Hazafias költemények, háborús versek, naplók* című fejezete vagy például P. Punykó Mária 1993-as, Küllös Imola 1997-es, Vasvári Zoltán 2001-es munkája is.

sorsközösséget vállal és a büntetés megítélését, mint vallásos ember, Isten kezére adja. Ezzel az egyfajta rezignált magatartással magasztalja fel a házáért meghalt hősokeket, és kifejezi háláját azoknak az embereknek, akik a segítségre szoruló bajtársakat támogatták. Datálás nélküli költemény, de korábban említett életrajzi adatokból következtethetően élete utolsó 10 évében születhetett.

A *Tűzér harci induló* (3. sz. melléklet) dalszerű költemény, mely a katonaság vitézi és hősi eszményképét állítja elének. Feltételezhető, hogy saját élményt is beleszóve írta meg. Erre utalhat a vers szereplíraszerűsége, hiszen az első két versszakban a harctérre induló katonák képét vetíti elének, majd a harmadik strófában átveszi a szót a katonáktól, mintha ő is ott lenne közöttük. Lefesti a katonák fájdalmas búcsúképét is. A szövegben jól látható, hogy a költemény dinamikáját a tudattalanul alkalmazott interpunkció is megadja. Ez teszi indulószerűvé, amely a bevonuláskor ismert búcsúkép ábrázolásában segíti. A háborúhoz kapcsolható pesszimizmus helyett egy előrelátó, pozitív gondolatokat tápláló költemény, mint ilyen az egyetlen is a gyűjteményben. Datált költemény, teljes aláírással, amely e sorok felvállalására utal.

A *harctérről haza érkező honvédek fogadtatása* (4. sz. melléklet) egy üdvözlő vers, amely funkcionálisan a magyarságtudat és a hazaszeretet kifejezésére születhetett. A nemzettudat kifejezéséhez eszközként szolgál a magyar honvédek hőstettének dicsőítése. Szerepet kap ezen kívül a személyes és lokális identitás érzékeltetése és a boldog életérzés elmúlásának fájdalma. Ennek erőteljesebb kihangsúlyozása leginkább azokból a strófákból olvasható ki, melyekben szintén szereplíraszerűen veszi át a szót, és beszél a katonák nevében. Nagy jelentőséggel bír az egész költeményen keresztül a magyar nemzeti öntudat kifejezésére való buzdítás. Aláírásával felvállalja a költeményt, de nem datál, és nem adja meg a helyet sem, ahol született a vers. Ami viszont a lokális azonosságtudat kifejezésének erőteljesebb nyomtatékát adja, az a versvégi személyes adatok vázolója.

A *Veszély* (5. sz. melléklet) című és a *Jönnek az oroszok...* (6. sz. melléklet) kezdetű, cím nélküli alkotás kimondottan a hadi állapotok emlékképeit idézi. Érdekességük, hogy töredékesek, nem befejezettek és csak részben felvállaltak. A *Veszély* című alkotás valójában még versnek sem mondható, csak egy prózai versszerű próbálkozás. Talán ő maga sem tartotta helytállónak a folytatást, de az is feltételezhető, hogy a téma okozta düh gátolta gondolatainak kifejtésében. Egyértelműen megkapjuk a bombázások irányát és az orosz–magyar ellenállás győztes és nyertes szereposztását. A *Jönnek az*

oroszok... kezdetű költemény öndefiníálás nélküli versrészetnek tekinthető. Olyan „in medias res” hangulatban kezd, mintha egyértelmű lenne a háborús szituáció, amely nem igényli a bekezdő motívumot, az indító képet a költemény elején, hiszen mindenki tudja, hogy mi történik Európában. Az itt megjelenő béke utáni sóvárgás egyébként egész költészetének vezérfonala. Szintén találkozunk a magyar nemzeti tudat kifejezésével és a megváltást váró könyörgéssel, mellyel Isten felé fohászkodik. Imája már nem csak a magyarságért, hanem Európáért szól, kifejezvéen ezzel, hogy a magyarság már régóta szerves része ennek a több nemzetiséget magába foglaló kontinensnek.

A *Vers?* (7. sz. melléklet) 16 versszakán keresztül képet kapunk a háború utáni társadalmi, szociális jelenségről, az éhhalál, a bizonytalanság és az áldozatvállalás jelenlétéről. Az élethelyzet nyomatékosítását ismétlésekkel erősíti, amelyet Petőfi költeményeiből vett parafrázisokkal színesít. Az elnyomott magyarságot buzdítja harcra. Itt is érzékelhető a felekezeti megnyilvánulás, hiszen egyrésről hitetlen pogánynak nevezi az ellenséget, amely szó konnotációjában a fennálló rendszer ellen kíván fellépni. Másrésről a vers számos motívuma biblikus allúzió, amely bibliaismeretét tanúsítja. Köztudott, hogy a paraszti társadalomban szinte az egyetlen, minden háznál meglévő olvasmány a Szent Biblia volt, így érthető, hogy több parasztverselőnél is jellegzetesen hasonló elemeket találhatunk meg. Dühét és csalódottságát a blaszfémia megjelenésével és súlyozott, negatív tartalmú szavakkal fokozza. Párhuzamot von a jelenleg fogságban szenvedő hazafiak és az otthoniak között. Ha ők még a háború után is vívni kényszerülnek, akkor az otthoniaknak is kötelességük fellépni azokkal, akik a fogságból kiszabadulva, élve jönnek haza. A vers felfokozott érzelmi állapotot fejez ki, dinamikát adva ezzel a tartalomnak, amely a háború utáni elnyomott közösség képét festi elénk.

„1947 tavaszától pedig az 1944-es internálás után felserdült kárpátaljai magyar és nem magyar fiatalokat küldték el – katonaság helyett – három éves »önkéntes« munkára a Donyec medence szénbányáiba, az ún. »Donbászba.«” (Küllös 1997: 236) Katkó Ferenc a *Kísérők* (8. sz. melléklet) című művében a munkatáborban elszüvedett fájdalmakat és az akkori lélethelyzetet ismerteti, bemutatva az akkor elhurcolt ifjak életét és a faluközösség veszteségét. Helyzetképet fest elénk, amikor a bevonulás pillanatában búcsút vesznek egymástól a családtagok. A munkatáborról szóló versben megismerhetjük a tehetetlenség miatt kialakult halálvágyat és a reménytelen jövőképet. A szereplő megjelenésével itt érzékelhető a sorsközösség

vállalása az elhurcoltakkal szemben. A fiatalok kilátástalan életszakaszának vázolásával saját és közössége létének bizonytalanságára utal.

Ezekkel a háborús emlékképekkel és katonasors-ábrázolásokkal részleges képet kaphattunk a kárpátaljai magyarság által a háborús időszakban megélt társadalmi helyzetről. A düh kifejezése, a szomorú sors elleni tétlenség és a tenni akarás vágyának érzékeltetése jelenik meg a költeményekben, melyekhez nélkülözhetetlen megoldó kulcsként jelenik meg a vallás és az isteni segítség, mint utolsó remény. A verseiben közölt tenni akarás vágyának kifejezése, a rendszer elleni harc felvételének igénye és a hősiес katona képze mind az általa elképzelt magyar népi karakter eszményképévé válik.

Egyén és közösség viszonya az intertextuson keresztül

Katkó Ferenc „költészetének” elsősorban tartalmi, és ezáltal társadalomnéprajzi szempontból van kiemelkedő értéke, de érdemes kitérni irodalmi és szövegtani jelentőségére is, hiszen a versek szövegtörzseinek elemzése során az intertextualitással visszavezethetőek az individuum tudati állapota és a kapcsolattartás, az információáramlás lehetősége. Az írás-olvasás készsége ugyanis olyan kommunikációs eszköz a kognitív átadás – átvétel folyamatában, amelynek funkcionális bázisa mindig valamilyen szöveg. Az író (individuum, adott esetben Katkó), mint az információáramlás indítója létrehozza a gondolatmenetéből származó szöveget, amely végül az olvasó (közösség, adott esetben a kárpátaljai magyarság) – mint az ismeret befogadója – kezébe kerül. A gondolatmenet kialakulása is mindig több szöveg hatására megy végbe, amelynek korábbi forrásai az intertextuális viszonyokon keresztül visszavezethetők. Ilyenek például a korábban említett Petőfi-parafrazisok, vagy a Himnusz allúziói Katkó verseiben. Ezáltal a szövegek egyfajta reprodukciói jönnek létre mindig az adaptációt követő transzformálás során. Katkó esetében a szövegtörzs nemcsak más forrásból eredő, hanem önmaga szövegtörzsének allúzióját is megfigyelhetjük. A recepció lefolyása alatt az olvasó tehát a téma szerint kiválasztott ismerethalmazt kapja meg, amelynek elsődleges információhordozója a szövegtörzs. A befogadó közösség számára azonban nem csak a szövegtörzs tartalmaz kulcsfontosságú szemiotikai és diszciplináris jegyeket, hanem az adott írás intertextusa is. Abban az esetben, amikor a hallott vagy olvasott írásműben ráismer az általa is elsajátított korábbi szövegek áthallásaira, önmaga is sajátjának tekintti az újonnan megismert alkotást. A szövegtörzs kapcsolatok ugyanis de-

terminálják azt a közösségi szférát, amelyben és amelynek a művek íródtak. A különféle közösségi alkalmak helyet, lehetőséget biztosítottak a kollektív identitás kinyilvánítására, melyekben mint reprezentációs eszköz az adott köszöntők vagy versek jelentek meg. „Olyan kor- és mentálistörténeti dokumentumok ezek, amelyek szinte semmilyen más módon meg nem világítható képet adnak közelmúltunk egy tragikus szeletéről.” (Vasvári 2006: 54)

Identifikáció és szerepvállalás?

A hadviselés ténye nemcsak a harctéren, a fogságban szenvedőket érinti, hanem az otthoniak is egy megoldásra váró krízishelyzetben találták magukat. Az írás lehetősége ezeknél a személyeknél az önkifejezés sajátos módja, melyben az individuuum a közösség szószólójává válik, ha egy egyén írásainak közvetítésével szerepet vállal a közösség önmeghatározására. Ilyenkor saját közegét reprezentálja, felvállalva a közvetítő szerepét, hiszen „az identitás mint dinamikus struktúra, mint mechanizmus, a performancia gyűjtőfogalmába sorolható készségek által működik” (Keszeg 1991: 259).

A vizualizált költői kép által manifesztálódik élethelyzetük, melynek ábrázolására, megfogalmazására kevesek voltak alkalmasak. Éppen emiatt az ilyen egyéniségek környezetük specialistáivá válnak. Státuszt teremtenek ezzel önmaguknak a közösségen belül. „Az írott szövegnek a népi közösségekben általában tekintélye van.” (Keszeg 1999: 6) Főleg egy olyan társadalmi szituációban, amelyben távollevőktől származó feljegyzés, írás elsődleges információhordozó. De az otthoniak esetében egy-egy írás az események megélését is lehetővé teszi. Katkó Ferenc műveiben igyekezett körtörténetet adni az adott élethelyzetről, melyet a távollevők szempontjából is hitelesen ábrázolt, hiszen rokonaitól, ismerőseitől kapott levelek és a már egykori Amerikai távollét és az első világháborús élmény megélése adhatta versei érzelmi töltöttségének hitelességét. Őt magát is kollektív történelmi múlt és jelen inspirálta. Alkotásaival a kollektív magyar nemzettudatot erősíti, melyet kiemelt feladatának érez. Létrehoz egyfajta „etnikus folklórt”, amely a más népektől való elhatárolás költői megfogalmazásában manifesztálódik (Kríza 1991: 285). Verseire jellemző az a fajta öntudatoság, amely általában a népi verselők ilyen irányú megnyilvánulásaira igazak: „A versek, dalok szerzői öntudatosan (és önigazoló szándékkal) vállalják a magyarságukért vagy politikai nézeteikért a rájuk mért sorsot.” (Küllös 2006: 107) Ezek a költemények egyben igazolják azt a tényt is, hogy a nemzeti azonos-

ságtudat inkább kultúrákhoz és érzelmekhez köthető fogalom, amely Katkó költeményeiben egyértelműen manifesztálódik. Nagy Olga veti fel a havadi népi elbeszélésekkel kapcsolatban, hogy a harmadik személyben előadott események nemcsak saját, hanem a közösség repertoárját is jelképezik (Nagy 2000: 153). Ez a megállapítás szinte az összes népköltészeti alkotásra is igaznak mondható. Katkó háborús költészetében is számtalan olyan képet láthatunk, melyben mások történetét mondja el harmadik személyben, kifejezve ezzel a közösség repertoárjában lévő háborús képet. Sajátos etnikai hazakép alakul ki amely jelentős szerepet játszik az identitásstruktúra formálódásában. Az etnikai identitás egyik alapvető funkciója az egyénnek és a közösségnek „egy történelmileg konkrét szociális térben való elhelyezése” (Ujváry 1991: 14).

Jelen tanulmányban nem vázolhattam a teljes emlékanyagot, de az általam felhozott példák részletekben segítséget adhatnak számunkra megérteni ennek a kárpátaljai földművesnek és közösségének háborús viszonyait. Költészete jól tükrözi a 40-es évek eseményeit, hűen adja vissza az akkori társadalmi, politikai léthelyzetet, az erős lokális identifikációt és magyarság iránti „hős magyar vitézek” eszményképében ábrázolt kötődését. A téma további feldolgozása előttünk áll, így távlati cél a versek lokális ismeretének feltérképezése és a kérdés jövőbeni válaszkeresése, miszerint lehet-e következtetni az írások szerepére, funkciójára, hagyománybeli jelentőségére a mai botfalvai közösségben belül?

Szakirodalom

DUPKA György

1993 *Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól. (1944–46).*

Petent Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest

FARAGÓ József

1996 A nemzeti karakter megközelítése a népköltészetben. In: KATONA Judit – VIGA Gyula (szerk.): *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. (Az 1995-ben megrendezett konferencia anyaga)*

Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 121–143.

KASCHUBA, Wolfgang

2003 Rápresentation im öffentlichen Raum. *Der öffentliche Raum in der Zeit der Schrumpfung* VIII. (1)

<http://www.tu-cottbus.de/Theo/wolke/deu/Themen/031/Kaschuba/kaschuba.htm> (A letöltés ideje: 2008. július 24.)

KESZEG Vilmos

- 1991 Identitás-váltás. Megjegyzések a periferikus tudás entópia-módosulásához. In: EPERJESSY Ernő – KRUPA András – UJVÁRY Zoltán (szerk.): *Nemzetiség – identitás. A IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. Ethnica. Békéscsaba–Debrecen, 259–262.
- 1998 Írott szövegek egy személy életében. *Ethnographia* 109. (2) 589–628.
- 1999 *Kicsiny dalaim. Népi költők antológiája*. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely
- 2004 *Aranyosszék népköltészete I. Népi szövegek, kontextusok*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

KRÍZA Ildikó

- 1991 Etnikai identitás, nemzeti önismeret. In: EPERJESSY Ernő – KRUPA András – UJVÁRY Zoltán (szerk.): *Nemzetiség – identitás. A IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. Ethnica, Békéscsaba–Debrecen, 283–286.

KÖRNYEINÉ GAÁL Edit

- 1985 *Az első világháború emlékei a népi kéziratos forrásokban és a szájhangományban*. (Folklor és Etnográfia, 15.), Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen
- 1997 *Parasztországok. Források a 20. század első feléből*. (Folklor és Etnográfia, 97.) Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen

KÜLLŐS Imola

- 1997 Kísértő múlt. In: KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási Néprajz 9. Kárpátaljai tanulmányok*. Református Egyház Teológia Doktorok Kollégiumának Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 235–278.
- 2006 A II. világháborús hadifogoly- és lágerversek. In: KÜLLŐS Imola – VASVÁRI Zoltán (szerk.): *Áldozatok. A második világháborús hadifogolytáborok és a sztálini lágerek folklorjából*. Európai Folklor Intézet–L' Harmattan Kiadó, Budapest, 79–116.

NAGY Olga

- 2000 A népi próza állapota. In: Uó. (szerk.): *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 2000, 133–161.

PUNYKÓ MÁRIA, P.

- 1993 *Reggelt adott az Isten. A szenvedés évei kárpátaljai népi elbeszélésekben*. (A Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára, 2). Györffy István Néprajzi Egyesület, Debrecen

SZILÁGYI Miklós

2001 *Néprajzi forráskritika*. (Néprajz egyetemi hallgatóknak, 24.) Debreceni Egyetem–Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen

UJVÁRY Zoltán

1960 Népi kéziratok verseskönyveink. In: GUNDA Béla (szerk.): *Műveltség és Hagyomány I–II*. Tankönyvkiadó, Budapest, 111–143.

1980 *Népszokás és népköltészet. Válogatott tanulmányok*. (A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, 35.) Debrecen

1991 Identitás és etnikum. In: EPERJESSY Ernő – KRUPA András – UJVÁRY Zoltán (szerk.): *Nemzetiség – Identitás. A IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. Ethnica, Békéscsaba–Debrecen, 13–16.

VASVÁRI Zoltán

2001 Üzenet a fogságból. A hadifogolytáborok költészetéről. *Honismeret* XXIX. (2) 72–77.

2006 A hadifogság és a lágerévek idejéről született visszaemlékezések jellemzői. In: KÜLLŐS Imola – VASVÁRI Zoltán (szerk.): *Áldozatok. A második világháborús hadifogolytáborok és a sztálini lágeretek folklórából*. Európai Folklor Intézet–L' Harmattan Kiadó, Budapest, 52–78.

Függelék

1. sz. melléklet

Paraszt

*Paraszt vagyok, tehát büszke vagyok rája-
büszkébb mint egy osztrák herceg –a- rangjára-
.... születtem egy paticosos –zsupfedeles házba-
nem jártam én soha felsőbb –iskolába
gyerek korom -otta szántottam –vetettem-
az éhezők számára kenyeret termeltem,
-szegény apám ökrét –s- lovát hajtogattam
minden jót mit tudok –ő- túlle tanultam,
az iskolámmal bizony nincs mit dicsekedni,-*

jó –hogy megtanúltam a nevem –le- írni-
 mind az mit ma tudok –Isten –ajándéka-
 megtanított rá az élet iskolája-
 dolgozok küzködök -?- de oly igazán –élek-
 nem vádol tettenért a lelki ösméret,
 mert mindég azt tartottam hasznos vevésnek=adásnak
 melyben nem csaltam –s nem loptam- kárt nem –tettem- másnak
 Paraszt vagyok tehát –s- büszke vagyok rája,-
 büszkébb mint egy osztrák herceg a -rangjára-
 mert ő neki a rangot nem az Isten adta:
 csak a királyától –áruláért –kapta:

Katkó bácsi –Egy öreg magvető-

2. sz. melléklet

Egy tömeg sírkereszt,

Ungvár város végén az álmvár mellett.
 szemünk elé tárul egy tömeg sír kereszt.
 minden kereszt mintha élő tanú volna
 kik is nyugosznak ott lent a síríhonba

Sok szegény katona talán ma is élne
 ha elnem temették volna őket élve
 de rájok fogták hogy ragájos betegek
 nemis a gojótól de éhen haltak meg

Többen közzülök még, ki odább bírt menni
 a jószívű asszonyok vettek nekik enni-
 azok meg maradtak és még ma is élnek,
 küldtek is már többen köszönő levelet,

Az Isten áldását kéri rájok érte,
 hogy nem hagyták őket eltemetni élve.
 nekik köszönhetik hogy még ma is élnek
 szálljon rájok érte áldása az égnek

*Hős magyar vitézek térden könyörögtek
bajtárs nehányjátok még reánk a földet
még mi nem halúnk mag csak enni adjatok
Isten legyen értúnk bajtárs a tanutok*

*Kinek terheli majd értúnk bűn a lelkét
ítéljen felettük tetteikért az ég:*

3. sz. melléklet

Tűzér harci induló

*Fúlyák a harci –indulót Munkácson
vagonéroznak már az állomáson,
harsog a harci kommandó –fegy –ver –be-
minden tűzér készen ál felszerelve,
Indúl már vélek a vonat előre=
de-hogy hová nem tudja egy tűzér –se-
bizonyosan mennek Oroszországba,
minden tűzér –a rózsáját siratja,
Isten veled kis angyalom –édesem-
nem sokára –megkapod- a levelem,
azt irom -majd a tábori lapomra,
vitézségi -éremmel -megyek –haza-,
Ha bár távol -leszek is a hazámtól,
nem ilyedek –meg sehol –a haláltól,
egy tűzér -ha elesik- a csatába,
angyalok közt szál fel a mennyországba-
Nem félúnk mi sehol az ellenségtől-
ágyúnk csöve olvad a tüzeléstől
addig lövünk a mi glátúnk egy embert,
míg az orosz lenem raki a fegyvert.,?*

*írta Katkó-bácsi 1942-márc-1-én
Egy Öreg magvető –a Felvidéki kárpátalján
Botfalva –Ung-m- U-p. Ungtarnóc,=*

4. sz. melléklet

A harctérről haza érkező honvédek fogadtatása

Örömmel üdvözlöm a Magyar hadsereget,
 a hazáért küzdő, szenvedő hősokeket,
 kik az idegenben oly –vitézül harcoltak,
 golyózáporban is –életben maradtak.
 -Isten hozta a hős magyar hadfiakat.-
 Akik harcoltak kún= az idegenbe-
 méltók lesztek a majd a hős teteitekre
 mert az egész világ bámulva csodálja,
 a Magyar hadseregnek nincs a földön párja.
 -száljon áldás rája-
 Kitért karokkal várt vissza –a- hazátok
 tudom ti-is mindég csak vissza-vissza vágytok,
 vitézségeitekre büszke –a- hazátok,
 -majd a történelem lapjain ragyogtok,
 --mert –mínd –mínd -hősök voltatok-
 Bár ha merre jártatok is a messze távolba,
 ?- de a szívetek mindég csak ide vágyott –vissza-,
 akarátok ellenére is , -mindég azt süttögte,
 -oda ahol születtem –odavágyok vissza,
 -szülőfalumba-
 Kisfalúm határát álmomban is láttam,
 hol gyermek koromban pillangót fogdostam,
 azt a gyalog ösvényt ahol szaladgáltam,
 vesszőparipámon büszkén lovagoltam,
 -hol –oly –boldog –voltam –
 Mert a haza mindenkinek leghűbb édesanyja,
 !-azért vágy ki érez mindég –oda- vissza,
 -!!-ide erre földre ahol bölcsőnk ringott,
 ahol először is láttunk napvilágot,
 -áldom a hazámot-
 Isten hozott benneteket hős Magyar vitézek,
 -egy új Európaizmúsért omlott a véretek,
 de a hazátokat is szívből szeressétek,
 mert mindenki Magyar –ki- magyarul érez,

ki (majd a hazáért) meghalni is kész lesz-?
 magyarságért
 -Isten hozott-Isten hozott hős magyar honvédek,
 szívből kívánom még, -hogya sokáig éljete,-

Katkóbácsi Egy öregmagvető

5. sz. melléklet

Veszély – írta Katkó bácsi, a Felvidéki kárpátalján

Háborog a föld itt velünk épp vasárnap délben-
 Ellenséges bomba vetők járnak a vidéken,
 a nagy robbanások ide hallatszanak
 jaj Istenem vége van ott a sok magyarságnak
 orosz bomba vetők járnak szélyel a magasba,
 -ugy hallatsz a magasból lent a morajlása
 de aztat emberi szem- még...csak besem láthatja?
 s-mégis minden embernek,-ide lent vészt jósol a hangja
 Úgy keresik minden felé –a nagy góc pontokat,
 kaszárnyákat és a nagyobb –s-fő állomásokat
 de még jobban a vasúti-fontosabb hidakat,
 hogy megakadályozza véle a belső forgalmat
 De ha bár mennyire is szórják rénk a bombát,
 bizunk az Istenbe?- megvédjük –a-hazát,?
 megsegíti Isten-a-magyar honvédeket...

6. sz. melléklet

Jönnek az oroszok nyomúlnak előre,
 Lengyel országtól már itt vannak nem mesze
 éjjel nappal támad erősen az orosz
 halomra lövi őket a kís fín meg porosz

Ha bár százszorannyít veszít mint a (népet) német
 erőszakkal küldi meghalni a népet
 golyó elé őket

...nem törődnek vélek hadd pusztúljon a nép
 van orosz országba bolsevista elég-?
 Jóságos Isten tekincs le az égből
 mentsd meg már a népet a veszedelemtől
 Szünteszd a háborút szünteszd meg már végre
 legyen itt a földön köztünk örök béke-?
 Békícsd meg a népet s legyen köztünk –béke-?

Ó édes Istenünk védd meg a nemzetünk
 -ne feledd a földi sok-sok szenvedésünk
 Európa már oly sokat szenvedet-:

Ó édes Istenünk védd meg a magyar nemzetet
 kí ezer év óta oly sokat szenvedett
 -Európáért ----

7. sz. melléklet

Vers?

1.

Dübörög már a föld dübörög alattunk,
 -már a sok éhségtől úgy korog a gyomrunk,
 nem bírjuk már túrní a nagy éhínséget,
 mintsem hogy így éljünk –pusztúljon az élet.

2.

Pusztúljon az élet mít is tehetnénk mást,
 -mintsem hogy így várjuk itt az éhenhalást,
 csak tétlenül nézzük összetett kezekkel,
 és mégsem törődünk semmit az étellel.?

3.

Bajtársak eszt tovább már nem bírjuk túrní,
 -a földis alattunk kezd már dübörögni,
 megnyílt alattunk már -hogy elnyeljen bennünket,
 hogy betakargassa éhen halt testünket.

4.

*Kí még élni akar áljon tehát talpra,
-fogjon velünk kezét s lépjen kí a síkra,
a gyáva púsztúljon s éhen döngöljön meg,
aravaló kí most nemfog velünk kezét.?*

5.

*Talpra hát bajtársak talpra most vagy soha,
már az idő hozzánk kegyetlen mostoha,
nem bírjuk már tovább a méltatlanságot,
foggunk fegyvert- rázzuk le nyakunkról a rabszolga jármot.?*

6.

*Talpra hát magyar testvérek és éljen a haza,?
-púsztúljon el innen ez a pogány horda,
hogy itt a magyar földön szabadon élhessünk
idegen nemzetnek rabjai nem leszünk.?*

7.

*Majd hogyha elpúsztúl ez a pogány rendszer,
végezni fogunk a fekete kezekkel,
a kik oly hű őrei minden hamisságnak,
nem tűrhetik meg sehol az igazakat.?*

8.

*Ez a pogány nemzet úgy kí él bennünket,
elrabolnak tőlünk minden terményünket,
a gép mellé álnak csak a zsákot tarják,
nem hagyják meg nekünk csak az ebekhármincadját.*

9.

*Ha ez soká így tart mínd éhen halunk meg,?
kiveszik a szánkából a falat kenyeret,
mint a dolgoz méhtől az élözsdí herék,
felfalják tőlünk a munkájok gyűmölcset.*

10.

*Akárhogy dolgozunk bárhogy is kúszkodunk,
már még az idő is oly nagy ellenségünk,
oly nagy a hőség és oly nagy az aszály,?
bogácskórót terem már az egész határ.?*

11.

*Ezen nem segít más csak az Isten maga,
mert az idők járását is csak ő igazgatja,
nem bízhatunk semmit földi emberekben,
habár? Sokan mondják hogy már nincsen -?-Isten=?*

12.

*Pedig a nagyvilág sorsát is ő igazgatja,
kelet népét is ő küldte a nyakunkra,
mert a mai keresztény nép már rosszabb a pogánynál,
a sok bolsevista Isten tagadónál.*

13.

*A mai keresztény nép már rosszabb mint a zsidó,
csalárd másonálló akárcsak a rabló,
nem törődnek semmit a bűnös lelkökkel,
annál kevesebbet a becsületekkel.*

14.

*Azért küldte Isten reánk eszt a pogány népet
púsztítsák el eszt a rosz kereszténységet,
eszt a farizeus képmúató júdást,
azért imádkoznak, hogy mások is lássák.*

15.

*Verik amelleket és úgy imádkoznak,
hogy az emberektől miként láttassanak,?
félrevezetik még az Istent is magát,
pedig ő mindeneket tud és mindeneket lát.?*

16.

*Már többet nem írok elég ebből ennyi,
a fogságból a magyar népet kí kel szabadítani,
a kik még élve vannak ott sok magyar testvérünk?
Jöjjenek haza és vívják kí a szabadságot vélünk?*

*Kelt. Botfalván. 1947.VIII.hó
Katkóbácsi a felvidéki Kárpátalján*

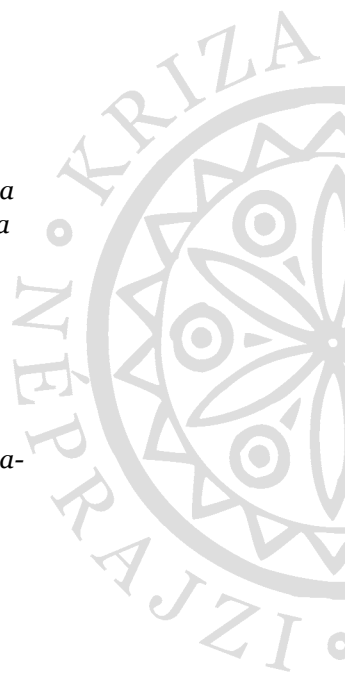
8. sz. melléklet

Kísérők:

-1948-IV-11én Szúrtén

*De sok szomorú nép megy a Szúrtí állomásra
kísérik kí a fiukat –most mennek Dombászra
a sok szomorú édes anyák zokogva kísérik
síratják
tán –elhúrcolt fiaikat többé sohsem látják
mínden édes anya zokogva kesereg
megesík a szíve rajtok mínden kísérőnek*

De sok szomorú nép megy a Szúrtí állomásra-

Katkó Ferenc (a kép jobb oldalán)

